

ZAMONASINING MASHHUR SHAXSLARI BOBUR NIGOHIDA

Rasulova Umida

BITU magistranti

e-mail: mdrasulova@gmail.com

Annotatsiya: Tarixsiz kelajak yo'q, albatta. Yurtimizda o'tgan mashhur shaxslarni o'rganish, ularning hayot yo'li, yutuq va kamchiliklarini, xarakterini o'rganish barcha uchun birdek qiziq. Ular haqida bizgacha turli xil manbalardan ma'lumotlar yetib kelgan. Har bir tarixchi yoki shoir ma'lum bir shaxsga o'z qarashi bilan baho beradi. Ushbu maqolada biz Bobur bilan zamondosh bo'lgan, u ko'rib suhbatlashgan yoki eshitgan mashhur shaxslar haqida bergan ma'lumotlari va ularga bo'lgan shaxsiy munosabatini ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: XV-XVI asr, Movarounnahr, Xuroson, Husayn Boyqaro, Bobur mirzo, Badiuzzamon, Mirzo Ulug'bek, Amir Temur, Muhammad Shayboniyxon, Xisravshoh.

“Boburnoma” juda ko'p sohalarni o'z ichiga olgan tarixiy-memuar asar hisoblanadi. Unda tarix, adabiyot, xaritashunoslik, botanika, zoologiya, siyosatshunoslikka doir ko'plab fikrlar mavjud. Shuning uchun ham u shu vaqtgacha ko'plab insonlar uchun qiziqarli bo'lgan. Kitob bo'yicha ilmiy ishlar qilindi va davom etmoqda. Haligacha “Boburnoma” yangicha ko'rinishlarda chop etilib o'quvchilarga taqdim etilmoqda. Men bugun m ana shundan ko'p qirrali asarning bir jihatini, ya'ni unda berilgan mashhur shaxslarni tilga olishga qaror qildim.

“Boburnoma”da XV-XVI asrlarda yashagan ko'plab shaxslar haqida ma'lumot berilgan. Bular podshozodalar, beklar, zodagonlar, shoirlar va hatto o'z yaqinlaridir. Bunda Bobur yozayotgan har bir shaxsni ko'rgani va yaxshi bilgani seziladi. Mirzolarning har birining shajarasini yozib o'tgan.

Birinchi o'rinda Boburning bobosi Amir Temurga to'xtalsak. Samarqandni Amir Temur poytaxt qilganligi, u yerda ko'plab imoratlar solganligini aytgan.

Amir Temurning Hindistonni egallagani va u yerga o'z hokimlarining avlodini hokim qilib ketgani va u yerda "Masjidi sang"ni qurganligini aytgan. Temuriylarning eng buyuk podshosi Amir Temur bo'lgani va unga Husayn Boyqaro yaxshi izdosh bo'lganini ta'kidlaydi. Husayn Boyqaroga esa alohida kichik qism bag'ishlangan va ko'p o'rinlarda u haqida ma'lumot berib ketilgan. Hijriy sakkiz yuz qirq ikkinchi yilda tug'ilgani va Amir Temurga evara ekanligi aytilgan, Onasi ham Amir Temurning nevarasi bo'lganligi aytilgan. U ham Umarshayx, ham Mironshoh mirzoning avlodi hisoblanadi. Bobur Husayn Boyqaroni shunday ta'riflaydi: "Qiyiq ko'zli, sherkelbat kishi edi. Belidan pasti ingichka edi. Ulug' yoshga yetib soqoli oqargan bo'lsa-da, xushrang, qizil-yashil matolardan kiyim kiyardi. Qoqa qo'zi terisidan qilingan bo'rk yo qalpoq kiyardi. Ahyon-ahyon iydarda kichik uch o'rama sallanin yap-yassi chirmab, qarqara patina sanchib namozga borardi"³ Masofil (revmatizm) kasalligi sabab namoz o'qiy olmasligi, ro'za ham tutmasligi aytilgan. Bobur Husayn Boyqaroga nisbatan iliq munosabatda bo'lgani va ko'p jihatdan unga yaqin bo'lganini u yozgan so'zlardan ham bilib olish qiyin emas."So'zamol va xushxulq kishi edi. Xulqi biroz tezroq, so'zi ham xulqidek o'tkir edi. Ba'zi yumushlarda shariatga ko'p rioya qilur edi. Bir safar bir o'g'li bir kishini o'ldirgani uchun xuntalablarga topshirib, qozixonaga yubordi"⁴. Ushbu jumlada ham Bobur Husayn Boyqaroning odil podshoh bo'lganligini ta'kidlamoqda.

Ammo yaxshi xislatlari bilan bir qatorda yaxshi bo'lmagan sifatlarini ham aytib o'tgan. Ichkilikka berilgani, har kun peshindan so'ng ichkilik ichishi, o'g'illari, askarlari va shahar ahli ichkilikka berilganligini aytgan. Bundan tashqari uning jangovar qobiliyatini ham yuqori baholagan. Temur naslidan hech kim Husayn Boyqarochalik qilich chopmaganini tan olgan. Janglarda ko'p marta o'zi yovning ustiga qilich tortganini, qo'rqmas va shijoatli ekanligini tan olgan. Qayerlarga lashkar tortgani va harbiy yurishlari haqida ham ma'lumot berilgan.

³ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma.-T.G'afur G'ulom, 2018. 128-bet

⁴ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma.-T.G'afur G'ulom, 2018. 128-bet

Yana nazmiy qobiliyati ham borligini, turkiy she'rlar yozishini va "Husayniy" taxallusini qo'llashini aytgan. Tamoman bir vaznda devon tartib berganini ham aytib o'tgan. Farzandlari va amirlari haqida ham to'liq va mufassal ma'lumotlar keltirilgan.

Shuningdek, "Boburnoma"da Husayn Boyqaroning o'g'li Badiuzzamon Mirzo haqida ham fikrlar berilgan. Ba'zi qismlarda uning janglarda qatnashgani va g'olib bo'la olmay muzokara qilib qaytib ketgani ham aytilgan. Bobur Husayn Mirzo Badiuzzamonga Balxni bergani, bu esa uni qoniqtirmagani, shu sabab dushmanlik va fitnalar boshlangani aytgan. Badiuzzamon Astrobodni "Mening o'g'lim Muhammad Mo'min mirzoni xatna qilganda otam unga bag'ishlagan"deb o'ziga berilishini talab qildi va ruxsatisiz egallab oldi. Bunga qarshi Sulton Husayn Astrobod va Balxni yurish qilib qaytarib oldi. Badiuzzamon qochib ketgan. Shu o'rinda Badiuzzamonning shaxsiy sifati ta'riflangan bir she'r ham berilgan. "Muammoyi Kobul arkining ta'rifida Badiuzzamon Mirzoga atab bir she'r o'qir edi. Bayt ushbudir:

*Baxo'r dar arki Kobul may, bigardon kosa paydarpay,
Ki ham ko'x astu ham daryovu ham shahr astu ham sahro.
(Simir Kobul arkida may, qadah aylantir-ey tinmay*

Bu manzil tog'-u ham daryo, ham shahru va ham sahro)⁵

Shuningdek, asarda Mirzo Ulug'bek haqida ham shaxsiy fikrlarini bildirgan. Uning Samarqandda ko'plab bunyodkorlik ishlarini olib borgani, bog'lar, imoratlar barpo qilganini yozgan. Samarqandni bosib olganda marhum Ulug'bek Mirzoga tegishli Bog'i Kalon nomli bog' borligini va uni sotib olib yanayam obod qilganini aytgan. Ulug'bek Mirzo tog' etagida Bog'i Navro'ziy nomli imorat solgani va Boburning onasi vafot etganda shu yerga qo'yishganini ham aytgan. Ko'hak oldida rasadxonasi borligini ham qo'shimcha qilgan. Shu bilan bir qatorda bir jihatni afsus qiladi. Amir Temur vafotidan so'ng saltanat mirzolar o'rtasida talash bo'lgani, hamma saltanatni har yoqqa tortib xalqni abgor qilgani bu vaziyatda esa Mirzo Ulug'bek ko'proq fan bilan shug'ullanganini aytgan."Uning

⁵ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma.-T.G'afur G'ulom, 2018. 106-bet

ishi podshohlik edi, osmonga termulish emas”deb o’z fikrini berib o’tgan. Va padarkush og’li Abdullatif tamonidan o’ldirilganligini ham aytgan.

Shu bilan bir qatorda “Boburnoma”da Husayn Boyqaro bilan bir qatorda Shayboniyxonga ham keng o’rin berilgan. Buning sababi Shayboniyxon bilan shaxsan to’qnash kelgani va yurtini unga boy bergani vabir qancha muddat u sabab sargardon bo’lgani bo’lishi mumkin. Muhammad Shayboniyxon “Boburnoma”da Shoyboqxon deb atalgan. Bobur 1501-yilda aynan Shayboniyxon sabab Samarqandni tashlab ketishga majbur bo’ldi. Yoshi va tajribasi ulug’ligi sabab unga yengilganini tan olgan. Samarqanddan qochib Movarounnahr shimoli sharqiga ketganda ham Shayboniyxon istibdodi natijasida Amudaryodan quyiga qochishga majbur bo’lgan. Unga necha xonzodalar bas kela olmaganini va hatto Husayn Boyqaro ham unga qarshi turishga harbiy salohiyati yetmaganini aytib o’tgan. Necha yillab Hisorni boshqargan va ko’p quvg’in qilingan mirzolar undan panoh tilagan, o’ziga bino qo’yib qo’l ostidagi sarhadlarda istagan xunrezliklarga qo’l urgan Xisravshoh ham aynan Shayboniyxondan qochib Boburning oyog’i ostiga kelganini ham aytib o’tgan. Ko’p qismlarga unga nafrat bildirmagan bo’lsa-da, Hirotni egallagandan so’ng ko’p yomon ishlar qilganini aytib o’tgan. “Garchi Shayboniyxon saxarxez, besh vaqt namozni tark qilmaydigan, qiroat ilmini tuzukkina biladigan kishi bo’lsa-da, lekin bunday go’llarcha, ablaxlarcha, kofirlarcha so’z va qilmishlar undan ko’p sodir bo’ar edi”⁶.

Albatta, “Boburnoma”da keltirilgan barcha fikrlar bu Boburning shaxsiy qarashlaridir. Shuningdek asarda minglab kishilar haqida aytib o’tilgan. Bobur o’zi bilgan har bir kishining nasabi, qobiliyati, xulqi va sadoqati haqida aniq bilgan. Men ulardan faqat bir nechta e’tiborga molik shaxslarni berib o’tdim. Asarni to’liq o’qish davomida bunday shaxslar haqida to’liq va mujassam ma’lumotga ega bo’lamiz.

⁶ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma.-T.G’afur G’ulom, 2018. 157-bet

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma.-T.G'afur G'ulom, 2018. - 518b.
2. Kamolov I.N. Tarixiy-badiiy manbalarda Bobur obrazi talqiniga biografik yondashuv. Fil.f.b.f.d (PhD) dissertatsiyasi. Qarshi – 2022. 136 b.
3. Quvvatova D., Kamolov I. Biographical approach to the personality Babur in Western literary studies. International journal Word Art. Volume 1, Issue 2. T., 2020. –P.196 .